

ÉPÍT(KEZ)ÉS A BIENNÁLÉN

A Kárpát-medencei modell

Jakab Csaba
Márton László Attila
kurátorok

A velencei 14. Nemzetközi Építészeti Biennále főkurátora, Rem Koolhaas a Fundamentals hívószót adta meg a kiállítás vezérfonalaként. Erről így ír: „Friss pillantást szeretnénk vetni az építészet alapvető elemeire – amelyeket bármely építész, bármikor, bárhol használt –, hogy meglássuk, tudunk-e valami újat felfedezni az építészetben.” A biennálén az idén összesen 65 nemzet állít ki, ebből 35 – többek között Magyarország is – önálló pavilonban. A magyar pavilon kurátorát – immár hagyományosan – pályázat útján választják ki. A nyolctagú zsűri (Boros Géza művészettörténész, Ferencz István Kossuth-díjas építész, Finta József Kossuth-díjas építész, Markó Balázs építész, Nagy Tamás Ybl-díjas építész, Pásztor Erika Katalina építész, médiaművész, Sáros László György Ybl-díjas építész és Gulyás Gábor nemzeti biztos) a beérkezett húsz pályamű közül az általunk benyújtott *Építés/Building – Az építés folyamata, ember- és közösségformáló ereje, hatása az épített környezetre* című pályamunkánkat tartotta megvalósításra érdemesnek. A biennále júniusban nyitotta meg kapuit, a kiállítás november 23-ig tekinthető meg.

Fotó: Urogi Ildikó ▲

Building – Construction, Venice Biennale

The curator of the 14th International Architecture Exhibition, Rem Koolhaas, urges visitors to look at architecture's fundamentals. The winning curators of the Hungarian pavilion, Csaba Jakab and Attila Márton László are showcasing the Carpathian Basin Model, a training method used in the education of architecture, known in general as BUILDING, incorporated in school curricula and professional summer programs. Basically, it is creation through manual labor, in a community effort, serving the benefit of others and offering up-close experience and full immersion. This practice has become an integral part of the education of architects and landscape architects in Hungary. It is most emphatically based on a surviving popular tradition, revitalizing the spirit of the Sekler “kaláka” community effort. Building thus becomes a joyful shared experience imbued with a strong feeling of solidarity, humility and love. Gaining personal and professional experience during these “kaláka” building efforts is just as important as the final product itself. Besides presenting the history of the model, the community creates an artwork chosen by the jury. Everybody is welcome to join in the building symbolically by placing the decorated wooden clothespin.

A Kárpát-medencei modell

Kuratori koncepciónk szerint a Kárpát-medencei modellt mint oktatási módszert kívánjuk bemutatni. A projekt szerves folytatása a magyar pavilon előző két építészeti tárlatának. 2010-ben a *BorderLINE Architecture* a rajzolás (vonal), 2012-ben a *Space-maker* a modellezés (makett) gondolata köré szerveződött. Az idei magyar tárlat témája maga az *építés (Building)*. E hármas: rajzolás-modellezés-építés alkotja a gerincét a Kárpát-medencei modellnek, melyet szellemi tartalommal azok töltönek meg, akik részesei a folyamat megélésének, és kétkezi munkájukkal beteljesítik azt. Az általános gyakorlat szerint az építész-, tájépítész-hallgató papíron tervez, majd (meg)modellezi a tervét. Az utóbbi évtizedben – a gyökerek visszanyúlnak a 70-es évekig – ezt a gyakorlatot az oktatók kiterjesztik és teljessé teszik azzal, hogy olyan valós feladatokat kapnak a diákok, amelyek során konkrét helyszínre, konkrét igények szerint kell tervezniük. De a folyamat itt nem zárul le, mert a kiválasztott tervet meg is kell építeniük, rendszerint a helyi közösséggel közösen, kalákában.

A fenti gondolatmenetre alapozva építettük fel a kiállítást és a pavilonban zajló eseményeket. Az alapokat Kunkovács László fotóművész-néprajzkutató archaikus – máig megmaradt – építményeket bemutató *Ősépítmények* című fotókiállítása adja. Kunkovács a nomád nemzedék jeles tagjaként felkutatta a mások figyelmét elkerülő, a lakóépületek, igényes gazdasági épületek hátterében, a kertek végében, a tanya mélyén megbúvó ősepítményeket. Az ólakról, kemencékről, alig-épületekről készült felvételei a 60-as évektől 2013-ig mutatnak be csodálatos archetipikus építményeket a Kárpát-medencéből. (*Az Ősépítmények c. könyv harmadik kiadása a napokban jelent meg – a szerk.*) A bálványokban elhelyezett monitorokon a *Pásztoemberek* című – nemrég megjelent fotóalbumból – arcképeket vetítünk, lassan, méltóságteljesen megidézve a bemutatott ősepítmények alkotóit, használóit. A pavilon másik felében – az előbbi *Ősépítményekkel* párhuzamba állítva – helyeztük el azt az egy képként működő tablót, mely a kiválasztott építőműhelyek egy-egy alkotását mutatja be. A fehér vendégfalon elhelyezett, egységet képező tablón hús – sok-sok változatot felsorakoztató, részben eltérő karakterű – építőcsoportot mutatunk be,

egy-egy 2000 utáni, Kárpát-medencei építő kaláka képsorával. A térben elhelyezett bálványokban, a monitorokon pedig a történeti előzményeket, a képzőművészeti jellegű akciókat, a gyermekekkel folytatott építőjátékokat, illetve egyéb (anyagszemléletű) kreatív workshopokat mutatunk be, olyan példákat, amelyeket nem sorolunk a Kárpát-medencei modell alapesetei közé. Ezek a képsorok a közelmúltat ismertetik.

A jelen, illetve a remélt jövő képviselői a pavilon középtengelyében kaptak helyet. Számunkra az emlékeztetesen hiteles múlt, a teljességgel megélt jelen, és a remélt jövő összekapcsolódása, folyamatossága az egyetemisták számára kiirt

építészeti pályázatban testesült meg. A kiállítás főszereplői azok a fiatalok, akik az építészet alapkérdéseinek újragondolásával az elmúlt száz év építészeténél hitelesebb, emberibb, alázatosabb lelkületű magatartást képviselnek. Ezért közepén állítottuk ki az általunk kiirt építészeti pályázatra beérkezett negyvenhárom pályaműből a legjobbnak ítélt hús alkotás kézi látványterveit és makettjeit.

A központi átriumban a kiállítás megnyitója alatt és után pályázatunk nyertes építésziadjai Fogadótér-KAPU építményt, „szakállszáritó”-t építettek. Az építésbe – elve a lehetőséggel – szép számmal bekapcsolódtak a látogatók is,

▲ Kőlabas galambdúc [Orosháza, 1983], Kunkovács László

így a munka egy hét alatt elkészült. Ezt követően is, a kiállítás teljes, féléves időtartama alatt mindenkinek lehetősége van szimbolikusan részt venni az építésben, az általa megrajzolt, megírt fa ruhacsipesz elhelyezésével, bekapcsolódva a nagy közös építésbe. Laikusként is hozzá tud tenni az építéshez, részesévé tud válni a közös építés örömeinek. A pavilonon belül, a központi térben ezért helyeztünk el munkaasztalt, festékeket, filctollakat, hogy mindenki személyessé tudja tenni csipeszét. A három csipeszből egyet magára tűzhet, egy másikat elvihet a legjobb barátjának – emlékeztetve őt az emberi kapcsolatok fontosságára –, a harmadikat elhelyezheti a magyar pavilonban, vagy akár a „szakállszárító”-ra is csíptetheti. Így üzenhet a világnak...

A terem közepére – ami egyben a kiállítás fókuszpontja – egy padot helyeztünk. Erről az EMBER számára kijelölt meditációs pontról megfogalmazható a kiállítás fő gondolata: Minden az emberépítésért történik!

Az építés: az emberi lét legfelelőbb tevékenysége

A magyar pavilon Építés/Building kiállítása emberi létünk legfelelőbb tevékenységét, az építést kívánja megidézni. A teljesség utáni vágyakozást, az annak eléréséért tett erőfeszítéseinket. A homo ludens alázatával és friss játékoságával igyekeztünk megjeleníteni ezt a drámát. Ezt a magatartást tekintjük a Kárpát-medencei modell alapállásának, így ilyen formában képzeltük el a magyar pavilon kiállítását is. A Kunkovác László által fotózott archaikus csodákat, a Kárpát-medencében történt 2000

▼ Fotó: Benedek Tímea

utáni építéseket, az egyetemisták pályaműveit, illetve magát az építést egy nagyvonalú, nyugodt, vidám térsorban kívántuk bemutatni. Kerültük a „kapkodós-sokkoló”, hatásvadász helyzeteket. A szelíd játékoság, a fa, illetve a viasz illata, a bársonyos érintések, a festés-rajzolás öröme, a játékos üzenés, a kreatív részvételre való baráti invitálás volt a szándékunk.

A kiállítás anyagának összeválogatása során nem törekedtünk arra, hogy mindent bemutasunk, hiszen a látogató befogadóképessége is véges. Az elmélyülésre a katalógus ad lehetőséget. A kutatásunk során összeállt adataink, anyagaink alapján húsz olyan műhely, közösség rajzolódott ki, amely egy-egy kiemelt munkájával került a kiállítók sorába. Ez az anyag a 2000 utáni építésekre koncentrál, ez azonban csak a jéghegy csúcsa. Sok értékes anyag, különböző okokból, nem kerülhetett bemutatásra. Az adatgyűjtés nem állt meg, értékeink számbavétele tovább folytatódik.

Fontos szempont volt számunkra az, hogy a teljes Kárpát-medence, így a határokon kívüli építések is megjelenjenek, lehetőség szerint bemutatkozzanak a Budapestről nem látható erőfeszítések is. Az építészeti közbeszédben még mindig nem jelenik meg az az egység, ami az irodalom, zene, képzőművészet és más művészeti ágak esetében már kezd teret nyerni: egyek vagyunk. A közös megjelenés mindenkit erősít.

A kiállított képanyag válogatásánál nem csak a végeredmény, a kész építmény bemutatása volt a cél. A hangsúlyt a történetre, a megélésre, az

építés folyamatára tettük. Ennek része a dinyeetés, a sárdagasztás, az avatóünnepség – áldomás – és a fürdőmedencében eltöltött idő is. A képeken dolgozó, izzadó fiatalok sokaságát, vidám és megható jelenetek sorát láthatja az érdeklődő.

Már a kurátori pályázatunknak része volt, hogy a statikus kiállításon túl demonstrálni is akarjuk magát az építést. A felkérést követően azonban szembe kellett néznünk azzal, hogy a kiállítás ideje alatt – hatósági engedélyezési okokból – csak nagy nehézségek árán, bizonyos kompromisszumokkal lehet munkát végezni a biennále területén. Ekkor került bele a pályázati kiírásba – mint kiegészítő feladat – a pavilon előtti pad tervezése. Kezdetektől fontosnak tartottuk, hogy az adott konkrét helyszínen – a kiállítás idejére felépített installáción túl – egy valós problémára is megoldást tudjunk adni, ezzel demonstrálva a Kárpát-medencei modell lényegét. A Fogadótér-KAPU tervezési és építési pályázat Kárpát-medencei felsőoktatási intézmény és/vagy posztgraduális képzés építész-, belsőépítész-, tájépítész-hallgatói számára címmel meghirdetett pályázatra negyvenhárom pályamű érkezett. Az értékelésnél szempont volt, hogy a pályázók mennyire veszik figyelembe, milyen mértékben segítik a kurátori koncepció kiteljesítését. Mennyire tudják hitelesen, attraktív építészeti eszközökkel megragadni és megfogalmazni a helyet, oly módon, hogy azt ne veszélyeztesse, ne kezdje ki az önmagában, önértéken, öncélúan kreatív installáció. Mottónak Goethe elfeledett gondolatát választottuk: „A funkció, helyesen felfogva, a tevékenységben elgondolt létezés.”

A továbbtervezésre és megvalósításra a Szakállszárító jellegű pályamunkát választottuk ki, amit a temesvári Műszaki Egyetem Műépítészeti Karán tanuló diákok, Benedek Tímea, Czák Zoltán, Jäger Zsolt, Molnár Zsolt, Szemcsuk Franciska, Tóth Bertalan István adtak be.

Az építés kiemelt helye az átrium. Itt valósul meg a legkomplexebb építmény, a szakállszárító. Léptékében ezt követi a megnyitóra elkészült, magyar pavilon előtti, majd a kiállítás területén lévő további hat pad. A szakállszárító – az eredeti elképzeléseknek megfelelően – szándékosan a biennále megnyitása utáni napokban

A kiállító közösségek:

Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar, BCE Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék, Budapesti Műszaki Egyetem Középülettervezési és Urbanisztikai Tanszék, BME Lakóépülettervezési Tanszék, szerves építészet kurzus, BME Urbanisztikai Tanszék, COOP pe Strada & Heritas (Kolozsvár), CZITA Építésziroda Tábora (Győr), dAM Debreceni Alkotó Műhely (Debrecen), Egyházi Falutábor (Magyarvalkó), Félégyházi András tábora, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Építészeti Intézet (Budapest), Nagy István Művészeti Középiskola (Csikszereda), Nyugat-magyarországi Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézet (Sopron), reFót (Fót), Széchenyi István Egyetem Épülettervezési Tanszék (Győr), Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kalákák, Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kar, Népi Építészeti Tudományos Diákkör (Budapest), Sztánai Műhely (Sztána), Sztánai Örökségvédelmi Tábor, Vándoriskola (Kós Károly Egyesülés, Budapest).

épült fel. Így a munkába a zsűriek, a megnyitón részt vevő vendégeknek, a későbbiekben a látogatóknak is lehetőségük volt bekapcsolódni. Az építés kifutása a már említett csipeszelés volt.

A hagyományok szerepe a mai építészképzésben

A Kárpát-medencei modell központi fogalma az építés, a szó jelentésének teljes holdudvarával. Napjainkban világméretű divatja van a workshopnak. Különböző indítással – anyagok, témák, helyszínek hívószavára – világszerte kreatív objektet születnek. Elkészültük után „majd lesz valami” ezekkel az öncélúan, ujjgyakorlatokként megszületett tárgyakkal. Sokszor környezeti szemétként terhelik a természetet. A kreativitás, a kétkezi munka, a közös alkotás öröme egyaránt jellemzi ezeket az akciókat. Vannak képzőművészeti alapállású építések (autonóm művészet?), szociohangsúlyos megmozdulások, gyerekeknek szervezett alkotótáborok stb. Minden magatartásnak megvan a maga létjogosultsága, koncepciója, tábora. Mindezekből a műhelyekből, építésekkel, akciókból azokat az építéseket ragadtuk ki, amelyekben három, általunk legfontosabbnak ítélt szempont jelenik meg: kisközösség (laikus felhasználók), kalákában építés (közös kétkezi munka), építészhallgatók (szakmai jelenlét).

A Kárpát-medencei modell sajátossága az, hogy egy, a még ma is élő (nép-) hagyomány, a székely kaláka felrészítésével, megújításával folyamatosságot jelent a közösségi munkavégzésben. Ez a szolidáris, alázatos és szeretetteljes közös, vidám építés tudomásunk szerint csak ezen a vidéken maradt meg folyamatában napjainkig. A magyarországi nomád nemzedék megjelenése nem csak a népzene és néptánc (táncház) újralfedezését jelentette. A ma már a világörökség részét képező táncmozgalommal párhuzamosan Kunkovác László, vagy a Fiatal Népművészek Stúdiójának tevékenysége is jól körvonalazható. Mi ezeket a gyökereket tekintjük a mai építészképzés alapjainak, és véleményünk szerint a nyugatról bejövő szokásos divathullámként érkező workshopmozgalom – mint trend – erre csak ráerősít, sajátosan „kiegészíti”, hitelesíti azt a mai popos, sokszor felszínes látványosságával. Kiállításunk nem ez utóbbi ujjgyakorlatokról szól.

A tokaji kísérletként emlegetett (1975-től) szervezkedésekből kikerekedett tokaji alkotóház (1978–1979) felépítését tekintjük kiindulópontnak. Makovecz Imre tervei alapján, az ő személyes vezetésével, a Fiatal Népművészek Stúdiója kalákában kivitelezte ezt a házat. További alkotóházak sora épült ebben a szellemben: Velem (1997-től Erdei András, Szentesi Anikó, Péterfy László), Geberát (1981-től Baranka József, Jankovics Tibor), Tiszavárkony (1984-től Szentesi Anikó), Jakabszállás (1984-től Csete György, Vass Tibor), de a noszvajai barlanglakásokból kialakított alkotóház, vagy a mátranovákai FISE-alkotóház napjainkban is hasonló elveken épül, szépül.

Az alkotóházakkal párhuzamosan egy más jellegű továbblépést 1981-től a Makovecz Imre által szervezett, napjainkig meghatározó visegrádi alkotótáborok jelentettek. Sajátos közösség számára építettek, de a természetművészeti mozgalmak is előzményüknek tekintik ezeket az akciókat. Erdélyi román fiatalok is erre a ma már történelmi tetre hivatkozva, ezt mintának tekintve szerveznek építészképzési táborokat. Egy másik forrásvidék a Magyar Iparművészeti Főiskola tájékán jelentkezett. Az első eseménynek a szentendrei fahéjcupola építését tekintjük (MIF, 1977). Majd az 1980-as években Magyar-lukafán voltak a főiskola nyári építőtáborai. Mára már számtalan helyszínen megfordultak a MOME építészhallgatói is.

Napjainkban az első visegrádi táborokért még megrovást adó Budapesti Műszaki Egyetemen is már elfogadottá vált, sokváltozatos formában működő építészeti táborokról tudunk. Csete György révén már 1986-ban Innsbruckba „exportáltuk” ezt a tudást. Reischl Gábor jóvoltából egészen Kambodzsaig megjelentek ezek a kezdeményezések. Mára a többi, építészképzéssel foglalkozó egyetem is létrehozta nyári építő-alkotótáborait. Kolozsvári egyetemisták Sztánán évek óta szerveznek nyári építészeti táborokat. Londonban, Elzászban a vándoriskolások – külföldi felkérésre – vezetnek építőtáborokat. Felsorolni is nehéz a székelyföldi fürdőépítő kalákák helyszíneit. Míg 1997-ben egy építés volt, addig ma nyaranta legalább 15-20, vagy még több is folyik párhuzamosan, szerte a Kárpát-medencében, vagy azon is túl, például Velencében. Az idei évben harminc építési helyszínt terveztek az általunk megkérdézett műhelyek. Civil szer-

veződések, helyi kezdeményezések, spontán építések is előfordulnak, amelyek lazán kapcsolódnak az általunk kiemelt alapképlethez.

A Kárpát-medencei modell az építészképzés módszere, alapesetben az iskolák szervezésében, nyári szakgyakorlatok formájában megrendezett ÉPÍTÉS. Lényege: közös, kétkezi munkával, valóságos, teljes értékű teremtés, mások javára szolgáló alkotás, személyes tapasztalással és igazi átéléssel. Ez nálunk Magyarországon mára szerves részévé vált az építés- és tájépítészképzésnek. Ezeknek az építőalkotóknak emberi és szakmai tapasztalatai, személyiség- és közösségépítő szerepük legalább olyan fontos, mint a tényleges végeredmény, az építés során megszületett, tárgyiasult felépítmény. Még akkor is, ha a teremtés-alkotás öröme a közös, kétkezi munka eredményeképpen megidézi a teljességet, és hasznos alkotásként a helyieket szolgálja.

Az építés lényege az ember

A résztvevők esélyt kaphatnak egy új építészművelődés kialakulására, jobb emberi közösségek, hitelesebb, méltányosabb életkörülmények felépítésére. Az építés, az építészképzés élményszerű tapasztalati módszere ez, mely az építészszakma megújulást kereső erőfeszítéseinek egyik lehetséges, világszinten értékelhető, használható útja lehet. Ez – a legjobb tudásunk szerint – a Kárpát-medencében született és következetesen nálunk használt oktatási forma igazi hungarikumnak is nevezhető, exportálandó termékünk.

